
SIGILL : COLL : HARVARD : CANTAB : NOV : ANGL : 1630
CHRISTO ET ECCLESIAE
From the
Library Fund
Subscribed in 1842
Recd June 14,
1844

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650:
CHRISTO ET ECCLESIAE
From the Library Fund Subscribed in 1842 Recd June 14, 1844

SIGILL : COLL : HARVARD : CANTAB : NOV : ANGL : 1650
CHRISTO ET ECCLESIAE
From the Library Fund Subscribed in 1842 Recd June 14, 1844

M. TULLII CICERONIS

ORATIO PRO P. SULLA

RECOGNOVIT

ET

POTIOREM LECTIONIS DIVERSITATEM

ADIECIT

CAROLUS HENR. FROTSCHER

PHIL. DR. ET PROF. E. IN UNIVERS. LITT. LIPSIENSI
SCHOLAE NICOL. CONRECTOR ET BIBLIOTH. SENAT.
PRAEFECT. II.

LIPSIAE 1831.

SUMTIBUS BAUMGAERTNERI.

VIRO ILLUSTRI

SPLENDIDIDISSIMO AMPLISSIMO DOCTISSIMO

C. F. SCHAARSCHMIDT

CONSULI CIVITATIS LIPSIENSIS PRIMARIO

ETC. ETC.

AMPLISSIMUM MUNUS ANTE HOS PAUCOS DIES SUSCEPTUM ET SUMMOS QUIBUS AB ILLUSTRI IURISCONSULTORUM LIPSIENSIUM ORDINE ORNATUS EST HONORES

PIE GRATULABUNDUS

HUNC QUALEMCUNQUE LIBELLUM

D. D. D.

CAROLUS HENRICUS FROTSCHER

SUMMARIUM SCHUETZII

P. Cornelius Sulla A. U. 687. cum P. Autronio Paeto consul designatus a L. Torquato filio lege Calpurnia de ambitu accusatus et consulatu deiectus est. Eorum loco A. U. 688. consulatum gesserunt L. Aurelius Cotta et L. Manlius Torquatus, illius adolescentis pater. Itaque Ciceroni de Fin. II. 19. hic adolescentulus dicitur consulatum P. Sullae eripuisse et ad patrem retulisse. Tum Sulla denuo A. 691. Silano et Murena coss. accusatus est ab eodem Torquato filio, quod coniurationis Catilinariae socius fuisset. Et quoniam bis coniuratum erat a Catilina, Hortensius et Cicero P. Sullae defensionem sic inter se partiti sunt, ut ille eum a prima, Cicero autem ab altera coniuratione abfuisse demonstraret.

In exordio Cicero se ipsum defendit, quod causam Sullae contra Torquatum susceperit; id quod accusator ei vitio verterat. Non enim se solum, sed alios quoque clarissimos viros eius causae favere; Hortensium non dubitasse, quin innocentem defenderet; aliorum etiam, qui salvum Sullam velint, summorum virorum studio ac dignitate hoc iudicium celebrari. Eos qui vere coniuraverint, nec a se nec ab aliis fuisse defensos. Et quum duas Torquatus coniurationes constituerit, unam quae Le-

pido et Volcatio coss. facta esse dicatur, alteram quae Cicerone consule fuerit, adversus prioris coniurationis crimen Sullam defensum esse ab Hortensio, qui eius coniurationis suspiciones propius cognoverit, et particeps consiliorum Torquati patris fuerit. Sibi igitur has esse partes impositas, ut Sullam a crimine maximae coniurationis se consule factae defendat (cap. I—IV.) Et quod Torquatus mirari se dixerat, quod Cicero Autronio defuerit, Sullam defendat, ostendit utriusque causam prorsus diversam esse (cap. V. VI.) Deinde quod Torquatus se regnum Ciceronis ferre posse negaverat, eumque peregrinum appellaverat, Cicero se nec regem esse nec peregrinum docet (cap. VII—IX.) Deinde ipsum Torquatum reprehendit, quod suppressa voce et leniter de coniuratione, de supplicio P. Lentuli magna et querilbunda voce dixisset; quum nihil magis alienum sit ab eo, qui alterum coniurationis accuset, quam videri coniuratorum poenam mortemque lugere. Tum illud vel maxime reprehendendum esse dicit, quod Torquatus arbitretur plebi Romanae res eas non probari, quae se consule omnes boni pro salute communi gesserint. Itaque excurrit in laudes rerum a se in consulatu adversus Catilinam gestarum, idque se coactum a Torquato, quod in se esset oratione sua invectus, facere ostendit (cap. X—XII.)

Tum accedit ad ipsam causam et Torquati criminationes diluendas. Primum ille dixerat ab Allobrogibus nominatum esse Sullam. Cicero demonstrat in eorum iudicio nihil esse, quod sit in Sullam criminosum (cap. XIII.) Deinde Torquatus dixerat, Ciceronem aliter ac dictum fuerit in tabulas publicas retulisse;

quam calumniam Cicero graviter retundit (cap. XIV — XVII.) Tum refutat id quod ille dixerat, Sullam ab eius Cornelii, qui inter socios Catilinae fuerat, filio accusari (cap. XVIII.) et gladiatores ab eo ad caedem et tumultum emptos esse: ubi ostenditur Sullam hos ad munus edendum emisse (cap. XIX.) Porro Torquatus dixerat Sitium a Sulla in ulteriorem Hispaniam missum, ut eam provinciam perturbaret. Cui Cicero respondet, Sitium ante coniurationis suspicionem profectum esse ob necessariam causam, magna ratione cum Mauritaniae rege contracta (cap. XX.) Iam vero quod Torquatus subiecerat, Pompeianos h. e. oppidi Pompeiorum incolas esse a Sulla impulsos, ut ad coniurationem Catilinariam accederent, id cuiusmodi sit negat Cicero se intelligere posse. Neque enim coniurasse Pompeianos, neque Sullam eos a colonis disiunxisse, ut hoc dissidio facto posset eos in sua potestate habere (cap. XXI.) Tum quod Torquatus obiecerat, L. Caecilium Sullae fratrem in eius gratiam legem ferre voluisse de minuenda ambitionis poena; Cicero demonstrat hanc legem paucos dies propositam, ferri coeptam numquam esse (cap. XXII. XXIII.) Denique quod Torquatus ex epistola Ciceronis ad Pompeium de suis rebus gestis scripta crimen aliquod in P. Sullam quaesiverat, id nullam prorsus vim habere ostendit (cap. XXIV.)

Iam criminibus dissolutis Cicero de Sullae vita ac moribus dicit, eiusque animum in rem publicam, constantiam vitae, dignitatem, liberalitatem, moderationem in privatis rebus, splendorem in publicis collaudat, excusat etiam vulnus damnatione de ambitu acceptum (cap. XXV — XXVII.)

ret quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset; quamquam ex huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc quasi intermissam agnoscerent, improbi ac perditi cives, redomiti atque victi, praecipitante re publica, vehementem me fuisse atque fortem, conservata, mitem ac misericor-
2 dem faterentur. Et quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, iudices, existimavit, si nostram in accusatione sua necessitatem familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate meae defensionis posse detrahere, cum huius periculi propulsatione coniungam defensionem officii mei. Quo quidem genere non uterer orationis, iudices, hoc tempore, si mea solum interesset: multis enim mihi locis et data facultas est et saepe dabitur de mea laude dicendi; sed ut ille, iudices, quantum de mea auctoritate deripuisset, tantum se de huius praesidiis deminuturum puta-

---

redomiti. Sic bene plerique Codd. atque Edd. *edomitique* sunt. *edomiti* Lambin. Vide Matth.

§. 2. *deripuisset.* Sic primus Lambin. recte dedit pro vulg. *diripuisset*, quod frustra defendit Wolff.

putavit. Alii libri habent *speravit*, *putat*, *existimant*; alii omittunt, idque probant Garaton. et Wolff. e seqq. intelligentes *sensit*. Non probo. Vide Matth. pag. 378.

vit, sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis constantiamque huius officii ac defensionis probavero, causam quoque me P. Sullae probaturum.

3 CAP. II. Ac primum abs te illud, L. Torquate, quaero, cur me a ceteris clarissimis viris ac principibus civitatis in hoc officio atque in defensionis iure secernas: quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, clarissimi viri atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? nam si initum est consilium a P. Sulla inflammandae civitatis, huius exstinguendi imperii, delendae urbis, mihi maiorem hae res dolorem quam Q. Hortensio, mihi maius odium afferre debent, meum denique gravius esse iudicium, qui adiuvandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur?
Ita, inquit: tu enim investigasti, tu pa- 2
4 tefecisti coniurationem. Quod quum dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista coniuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio

---

probavero. Orellius cum Iunt. CSteph. Lamb. *probaro.*

§. 3. *nam si initum.* Schuetz. *Num si initum* etc. minus apte *nam* dici credens. Non credo.

inflammandae civitatis, huius exst. Iunt. et Huldricus distinguunt: *infl. civ. huius, exst.*

gravius esse. Schuetz. cum Cod. Dresd. *gravius est.*

quam mihi. Quem quum videas, honore hoc, auctoritate, virtute, consilio praeditum, non dubitasse quin innocentem P. Sullam defenderet, quaero, cur qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit. Quaero illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes summis viris et clarissimis civibus, quorum studio et dignitate celebrari hoc iudicium, ornari causam, defendi huius innocentiam vides: non enim una est ratio defensionis ea, quae posita est in oratione; omnes, qui adsunt, qui laborant, qui salvum volunt, pro sua parte atque auctoritate defendunt. An vero in quibus subselliis haec ornamenta ac lumina rei publicae viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera illum in locum atque in hanc celsissimam sedem digni-

§. 4. *honore hoc.* Sic omnes libb. Orell. ante Gruter. qui cum seqq. tacite dedit *hoc honore*, quod retinuit etiam Matth.

§. 5. *ac lumina.* Cod. Barber. Ed. 1480. Iunt. *haec lumina*, quod placet Garatonio.

quorum ego opera. Codd. alii, *quorum ego ope*, alii, *ope quorum*, alii, *quorum ego auxilio*, Iunt. *quorum ego auxilio et ope*; sunt etiam in quibus sic legatur: *quorum ego illum in locum* etc. quam rationem sequens Orell. sic defendit: „Sensus est: „*in quorum* (clarissimorum virorum, qui ornamenta „sunt reip.) *illum locum, quem obtinent, praecla-„rum ego homo novus industria mea ac laboribus „adscendissem.* Quod quum parum intelligerent, „variis, sed perversissimis gloss. interpolarunt li-„brarii: *quorum ego opera in illum locum* Crat. „seqq. omnes." Nostram scripturam bene defendit Matth.

tatis atque honoris multis meis ad magnis laboribus et periculis adscendissem? Atque ut intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quod ego, qui hoc genere quaestionis defenderim neminem, non desim P. Sullae, recordare de ceteris, quos adesse huic vides: intelliges, et de hoc et de ceteris iudicium 6 meum et horum par atque unum fuisse. Quis nostrum adfuit Vargunteio? nemo, ne hic quidem Q. Hortensius, praesertim qui illum solus antea de ambitu defendisset: non enim iam se ullo officio cum illo coniunctum arbitrabatur, quum ille, tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrum Ser. Sullam, quis P., quis M. Laecam, quis Cornelium defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. Quid ita? quia ceteris in causis etiam nocentes viri boni, si necessarii sunt, non defendendos esse non putant; in hoc crimine non solum levitatis est culpa,

---

§. 6. *quis P.* Sic recte Codd. plerique et Ed. Venet. Cratandr. Gruter. Matth. Vid. Garatoni. Inepta est ceterorum scriptura, *quis P. Lentulum* vel *quis Lentulum*: nec vero necessaria Orell. coniectura, *quis Ser. Sullam, huius P. fratrem*.

quis his horum. Ernest. suspicabatur, *quis his nostrûm*. Huldricus, *quis iis horum*. Matthiae *his* h. l. plane inutile videtur; mihi non item.

non defendendos esse. Omittunt *non* aliquot Codd. Hinc *deserendos esse* ex Cod. Palat. Gruter. Graev. quos sequitur Matth. Mihi vel propterea magis probatur *non defendendos esse non putant*, quod id non plane idem est quam si dixisset, *deserendos esse non putant*.

verum etiam quaedam contagio sceleris, si
defendas eum, quem obstrictum esse patriae
7 parricidio suspicere. Quid Autronio, nonne
sodales, non collegae sui, non veteres amici,
quorum ille copia quondam abundarat, non hi
omnes qui sunt in re publica principes, de-
fuerunt? immo etiam testimonio plerique lae-
serunt? Statuerant, tantum illud esse male-
ficium, quod non modo non occultari per se,
sed etiam aperiri illustrarique deberet.

CAP. III. Quamobrem quid est, quod mi- 3
rere, si cum iisdem me in hac causa vides
adesse, cum quibus in ceteris intelligis afuisse?
nisi vero me unum vis ferum praeter ceteros,
me asperum, me inhumanum existimari, me
singulari immanitate et crudelitate praeditum.
8 Hanc mihi tu si propter res meas gestas im-
ponis in omni vita mea personam, Torquate,
vehementer erras: me natura misericordem,
patria severum; crudelem nec patria nec na-
tura esse voluit. Denique istam ipsam per-
sonam vehementem et acrem, quam mihi tum
tempus et res publica imposuit, iam voluntas
et natura ipsa detraxit: illa enim ad breve
tempus severitatem postulavit, haec in omni
vita misericordiam lenitatemque desiderat.

---

parricidio. Hoc primus recte addidit Gruter. ex Cod. Erfurt. et Palat. nono.

§. 7. *nonne sodales.* Lamb. *non sodales.* Contra *nonne collegae* CSteph.

non modo non. Alterum *non* ignorat Palat. *nonus.*

9 Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas; simplex officium atque una est bonorum omnium causa; nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis: nulla est enim in re publica causa mea propria; tempus agendi fuit magis mihi proprium quam ceteris, doloris vero et timoris et periculi fuit illa causa communis: neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli praecipuum fuit praeter alios, id iam privato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendae invidiae, sed communicandae laudis causa loquor; oneris mei partem nemini impertio, glo-
10 riae bonis omnibus. In Autronium testimonium dixisti, inquit, Sullam defendis. Hoc totum eiusmodi est, iudices, ut, si ego sim inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit nec defensioni auctoritatem. Sin est in me ratio rei publicae, religio privati officii, studium retinendae voluntatis bonorum, nihil minus accusator debet dicere quam a me defendi Sullam, testimonio laesum esse Autronium: videor enim non so-

§. 9. *quod admirere.* Codd. aliquot et Ed. Venet. *quod mirere.* Non opus. Cf. infra §. 22. et 31. *nemini impertio.* Cod. Barber. *n. impertior.* et sic pro Arch. §. 10. Codd. aliq. et Lamb. *impertiebant* pro vulg. *impertiebantur.*

lum studium ad defendendas causas, verum opinionis aliquid et auctoritatis afferre; qua et moderate ego utar, iudices, et omnino non uterer, si ille me non coegisset.

11 CAP. IV. Duae coniurationes abs te, Torquate, constituuntur: una, quae Lepido et Volcatio consulibus, patre tuo consule designato, facta esse dicitur, altera, quae me consule; harum in utraque Sullam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri atque optimi consulis, scis me consiliis non interfuisse; scis me, quum mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem temporum et sermonum fuisse; credo, quod nondum penitus in re publica versabar, quod nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, quod mea me ambitio et forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat. 4

12 Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi, quos vides huic

---

§. 10. *ad defendendas causas.* Scholiast. Ambros. a Maio ed. *ad defendendum causas.* (Cfr. adn. mea ad Aquil. Rom. de fig. sent. et eloc. §. 4. pag. 189, a.) Mox idem *verum etiam op.* de quo Orell. confert Verr. Act. II. lib. 5. §. 1.

§. 11. *Lepido et Volcatio.* Lambin. *Lepido et Tullo.* ut est Catilin. I. 1. §. 15. At vid. Garaton. et Matth. ad h. l.

quod mea me ambitio. Multi Codd. et utraque Venet. *quod mea amb.* Palat. nonus, *quod me amb.* probantibus Grut. et Garaton. Non adsentior. Similiterque infra §. 35. scribendum videtur, *si dolor me meus respondere non cogeret*, quod coniecit Orell.

§. 12. *Quis ergo.* Unus Oxon. Cod. et ex Edd. 1480. Iunt. *Quis igitur.*

adesse, et in primis Q. Hortensius; qui quum propter honorem ac dignitatem atque animum eximium in rem publicam, tum propter summam familiaritatem summumque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum praecipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius coniurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps et consilii vestri fuit et timoris; cuius in hoc crimine propulsando quum esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in ea quam facultatis. Illius igitur coniurationis, quae facta contra vos, delata ad vos, a vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui: non modo enim nihil comperi, sed vix ad aures meas istius su-
13 spicionis fama pervenit. Qui vobis in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Antronio non adfuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt, in huius periculo declarant, se non crimine coniurationis, ne adessent ceteris, sed hominum maleficio deterritos esse. Mei consulatus autem tempus et crimen maximae coniurationis a me defendetur. Atque inter nos

§. 13. *Qui vobis in consilio fuerunt.* Edd. Iunt. Cratandr. Graev. Ern. Schuetz. Matth. *Qui vobiscum in c. f.*

crimen maximae coniurationis. Orell. coniecit, *cr. proximae coniur.* Non placet.

partitio non est fortuito, iudices, nec temere
facta, sed quum videremus, eorum criminum
nos patronos adhiberi, quorum testes esse pos-
semus, uterque nostrum id sibi suscipiendum
putavit, de quo aliquid scire ipse atque exi-
14 stimare potuisset. Et quoniam de criminibus
superioris coniurationis Hortensium diligenter
audistis, de hac coniuratione, quae me con-
sule facta est, hoc primum attendite.

Cap. V. Multa, quum essem consul, de
summis rei publicae periculis audivi, multa
quaesivi, multa cognovi; nullus unquam de
Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullae
literae pervenerunt, nulla suspicio. Multum
haec vox fortasse deberet valere eius hominis,
qui consul insidias rei publicae consilio inve-
stigasset, veritate aperuisset, magnitudine ani-
mi vindicasset, quum ipse nihil audisse de P.
Sulla, nihil suspicatum esse diceret. Sed ego
nondum utor hac voce ad hunc defendendum;
ad purgandum me potius utor, ut mirari Tor-
quatus desinat, me, qui Autronio afuerim, Sul-
15 lam defendere. Quae enim Autronii fuit causa?
quae Sullae est? Ille ambitus iudicium tollere
ac disturbare primum conflato voluit gladiato-
rum ac fugitivorum tumultu, deinde, id quod

---

aliquid scire ipse. Ab nonnullis Edd. perperam abest *ipse* pronomen.

§. 14. *ipse nihil audisse.* Lamb. *ipse nihil audisse se.* Cf. Ruhnk. ad Rutil. Lup. pag. 41. sq. (112. ed. m.) et quae ipse adscripsi.

vidimus omnes, lapidatione atque concursu; Sulla, si sibi suus pudor ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solum consiliis et sermonibus, verum etiam adspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriae videretur; hic se ita fractum illa calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur nisi quod modestia retinuis-
16 set. Hac vero in coniuratione quid tam coniunctum quam ille cum Catilina, cum Lentulo? quae tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciae? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod sine eodem illo Catilina facinus admisit? quum interim Sulla cum eisdem illis non modo noctem solitudinemque non quaereret, sed ne mediocri quidem
17 sermone et congressu coniungeretur. Illum Allobroges, maximarum rerum verissimi indices, illum multorum literae ac nuntii coarguerunt; Sullam interea nemo insimulavit, nemo nominavit. Postremo, eiecto sive emisso iam ex urbe Catilina, ille arma misit, cornua, tubas, falces, signa, ille relictus intus, ex-

---

§. 17. *falces.* „Cod. Pal. 9. *fasces*, quod Garatonus recte repudiat, quum *fasces* Cat. II. 6. iam „essent a Catilina praemissi. Incerta auctoritate af„fertur inter V. L. edit. Graev. *faces.*" Schuetz.
signa. Vulgo est *signa, legiones.* At quas le-

spectatus foris, Lentuli poena compressus convertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem; hic contra ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur huius affines suspicionis, et locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos quam ad consolandos accommodatus.

CAP. VI. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum atque causarum dissimi-
18 lem me in utroque praebui. Veniebat enim ad me, et saepe veniebat, Autronius, multis cum lacrimis supplex, ut se defenderem, et se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quaestura commemorabat fuisse; multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, iudices, ita flectebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria quas mihi ipsi fecerat insidias deponerem, ut iam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis, in conspectu uxoris meae ac libe-

giones mittere poterat Autronius? (Cf. Sallust. Cat. cap. 56.) Itaque Ant. Augustinus ap. Ursin. legi voluit *signa legionis*, quod recepit Schuetz. Et sic sane scriptum fuisse potest, verum ab iis, quibus quae *signa* intelligerentur, explicandum videretur. Quare vocem illam delevi cum Wolff. et Matth.

§. 18. *quas mihi ipsi fecerat.* Codd. aliq. *q. mihi ipse f.* Edd. Venet. Iunt. Camer. Lamb. *q. ipse mihi f.* Suspicatur Orell. scriptum fuisse, *quas ipsi mihi fec.*

in sedibus meis. Admodum probabilis lectio Lambini est, *in aedibus meis.* Cf. Matth. ad h. l.

rorum meorum trucidaret, oblivisceerer. Quae si de uno me cogitasset, qua mollitia sum animi ac lenitate, nunquam mehercule illius
19 lacrimis ac precibus restitissem; sed quum mihi patriae, quum vestrorum periculorum, quum huius urbis, quum illorum delubrorum atque templorum, quum puerorum infantium, quum matronarum ac virginum veniebat in mentem, et quum illae infestae ac funestae faces universumque totius urbis incendium, quum tela, quum caedes, quum civium cruor, quum cinis patriae versari ante oculos atque animum memoria refricare coeperat, tum denique ei resistebam, neque solum illi hosti ac parricidae, sed his etiam propinquis illius, Marcellis, patri et filio, quorum alter apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, quum scirem,
20 defendere. Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos pro huius periculis lacrimantes adspicere, neque huius M. Messallae, hominis necessarii, preces sustinere potui: neque enim est causa adversata naturae, nec homo nec res misericordiae meae repugnavit; nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat, nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam,

---

§. 19. *quum scirem.* Haec sine causa suspectat Ernestius.

Torquate, suscepi, et feci libenter, ut me, quem boni constantem semper, ut spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent.

21 Cap. VII. Hic ait se ille, iudices, regnum 7
meum ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatus, credo, mei; in quo ego imperavi nihil, sed contra patribus conscriptis et bonis omnibus parui: quo in magistratu non institutum est a me, iudices, regnum, sed repressum. An tum, in tanto imperio, tanta potestate, non dicis me fuisse regem, nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quod in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt; quem defendis, sperat se absolutum iri. Hic tibi

---

§. 21. *sed repressum.* Sic recte ex Palat. nono Graev. Beck. Schuetz. Orell. pro quo unus Lallemandi Cod. *sed repulsum.* Ceteri *sed promissum* (*permissum*) vel *sed non permissum*, scil. Catilinae eiusque sociis, qui regnassent, nisi Cicero conatus eorum repressisset, ut ait Matth. cui Palatini Cod. scriptura ab explicatore profecta videtur. „Si legeretur, *sed repressum*, significaret, regnum iam „fuisse penes Catilinam, sed coërcitum a Cic." At est hoc oratoris rem amplificantis.

An tum. Schol. Ambros. Francii 1. et Ed. Venet. *An tu.* non improbante Graev. *Quem tum* Iunt. Lamb. eamque ingeniosam saltem correctionem esse ait Orell. neque eam repudiandam, si in seqq. *me* pronomen omittamus. Mox Ambros. Scholiast. *tantaque potestate.*

non dicis me. Orell. *non dices me* ex Ambros. Schol. Ceteri omisso *me* (cf. ad §. 14.): *non dicis.* At mihi h. l. non omittendum pronomen videbatur; nisi forte praestat sic reponere: *An tu me — non dicis.*

ego de testimoniis meis hoc respondeo: si falsum dixerim, te in eosdem dixisse; sin verum, non esse hoc regnare, quum verum iuratus
22 dicas, probare. De huius spe tantum dico, nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique praeter fidem defensionis exspectare. *Nisi tu, inquit, causam recepisses, nunquam mihi restitisset, sed indicta causa profugisset.* Si iam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tanta gravitate hominem, si hos tales viros non suo stare iudicio, sed meo; si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse; uter tandem rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam, id quod tibi necesse minime fuit, facetus esse voluisti, quum Tarquinium et Numam et me tertium peregrinum regem esse dixisti.

CAP. VIII. Mitto iam de rege quaerere; illud quaero, peregrinum cur me esse dixeris: nam si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me, quia, ut tu vis, etiam pere-

---

hoc respondeo. Cod. Dresd. *hoc respondebo.* Mox cum Ambros. Schol. Orell. et Matth. scripsi *eosdem dixisse* pro vulg. *eos* (*hos* Lamb.) *dixisse.*

iuratus dicas. Edd. ante Lamb. *iuratos dicas.* Lamb. *quum verum dicas, iuratis probare.* Nostra lectio debetur Palatino nono, ex quo restituit iam Gruter. Quod sequitur *probare* sine causa suspectum fuit Graevio. „*Non regnat is*" inquit Cicero „*qui, cum verum iuratus dicat, id persuadet ho*„*minibus, quod ab se dictum est.*" Garaton.

grini reges Romae fuerunt, quam consulem
23 Romae fuisse peregrinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, et addo etiam, ex eo municipio, unde iterum iam salus huic urbi imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur: nemo enim istuc M. illi Catoni seni, quum plurimos haberet inimicos, nemo Ti. Coruncanio, nemo M' Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, quum ei multi inviderent, obiecit unquam. Equidem vehementer laetor, eum esse me, in quem tu, quum cuperes, nullam contumeliam iacere potueris, quae non ad maximam partem civium
conveniret. Sed tamen te a me pro magnis 8
causis nostrae necessitudinis monendum esse etiam atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricii; si verum quaeris, ne curant quidem, nec se aequales tui propter istam cau-
24 sam abs te anteiri putant. Ac si tibi nos peregrini videmur, quorum iam et nomen et honos inveteravit et huic urbi et hominum famae

§. 23. *nemo enim istuc.* Matth. solus quod sciam, *nemo enim istud.*

Ti. Coruncanio. Sic Orell. cum Ambros. Schol. et al. Codd. it. Graev. Beck. quum antea perperam scriberetur *T. Coruncanio*, quod habent etiam Schuetz. et Matth. Idem paullo post cum Orell. et Ambros. Schol. dedit *M' Curio.* Vulgo omittunt praenomen.

conveniret. Unus Oxon. *pertineret*, quod est interpretis.

§. 24. *Ac si.* „*At si* omnes meae ante Lamb.“ Orell.

ac sermonibus, quam tibi illos competitores tuos peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia delecti tecum de honore et de omni dignitate contendunt! quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. Qui si attulerint nervos et industriam, mihi crede, excutient tibi istam verborum iactationem, et te ex somno saepe excitabunt, nec patientur, se abs te, nisi vir-
25tute vincentur, honore superari. Ac si, iudices, ceteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium sileretur: est enim ipse a materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picentes solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere, neque regem, ne derideare; nisi forte regium tibi videtur ita vivere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias: contemnere omnes libidines, non auri, non argenti, non ceterarum rerum indi-

---

nisi virtute vincentur. Haud necessaria est Ernest. coniectura, *nisi virtute vincantur.*

§. 25. *Ac si.* „*At si* rursus Olx. et omnes „meae ante Lamb.“ Orell.

a materno genere. Praepositionem omittit Ambros. Schol. eamque uncis inclusit Orell. Non imitor.

ante non ponere. Sic plerique Codd. Venet. Grut. et seqq. *non ante ponere* Iunt. Lamb. Cf. de Off. III. 17. §. 71. *mala bonis ponit ante.*

gere, in senatu sentire libere, populi utilitati magis consulere quam voluntati, nemini cedere, multis obsistere. Si hoc putas esse regium, me regem esse confiteor; sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans aut superbum movet, quin tu id potius profers quam verbi invidiam contumeliamque maledicti.

26 Cap. IX. Ego, tantis a me beneficiis in re 9
publica positis, si nullum aliud mihi praemium a senatu populoque Romano nisi honestum otium postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia praeclarae laudis insignia; mihi liceret eius urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo et quiete frui? Quid? si hoc non postulo, si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operae, si vigiliae deserviunt amicis, praesto sunt omnibus; si neque amici in foro requirunt studium meum neque res publica in curia; si me non modo rerum gestarum vacatio, sed neque honoris neque aetatis excusatio vindicat a labore; si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus; si mihi ne ad ea quidem, quae pro salute omnium gessi, recordanda et cogitanda quidquam re-

---

§. 26. *si me non modo rerum.* Bene factum quod non probarunt Codicum aliquot atque Edd. lectionem, *si me non modo non rerum.*

linquitur temporis: tamen hoc regnum appellabitur, cuius vicarius qui velit esse, inveniri nemo potest? Longe abest a me regni suspi-
27cio. Si quaeris, qui sint Romae regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus invenies: res enim gestae, credo, meae me nimis extulerunt ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. Quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, iudices, hoc possum dicere, me, qui e summis eripuerim periculis urbem hanc et vitam omnium civium, satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in
28me periculum redundarit. Etenim in qua civitate res tantas gesserim, memini, et in qua urbe verser, intelligo; plenum forum est eorum hominum, quos ego a vestris cervicibus depuli, iudices, a meis non removi; nisi vero paucos fuisse arbitramini, qui conari aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus et gladios extorquere potui, sicut feci, voluntates

---

tamen hoc regnum appellabitur. In marg. Ed. 1584. *Alii* dicuntur habere, *tamenne hoc* etc. de quo amplius quaerendum videtur.

Longe abest a me. Sic Erfurt. Palat. nonus Graev. Beck. Schuetz. Orell. Matth. pro quo Ernest. dederat *Longe a me abest.* Edd. ante Graev. cum plerisque Codd. *a me* omittunt. Lamb. *Longe abest ab eo.*

§. 27. *redundarit.* Sic recte Cod. Erfurt. et Palat. non. Ed. Grat. et seqq. pro vulgato olim *redundabit.*

vero consceleratas ac nefarias nec sanare po-
tui nec tollere. Quare non sum nescius, quanto
periculo vivam in tanta multitudine improborum,
quum mihi uni cum omnibus improbis aeternum
videam bellum esse susceptum.
29 Cap. X. Quod si illis meis praesidiis forte
invides, et si ea tibi regia videntur, quod omnes
boni omnium generum atque ordinum suam sa-
lutem cum mea coniungunt, consolare te, quod
omnium mentes improborum mihi uni maxime
sunt infensae et adversae; qui me non solum
idcirco oderunt, quod eorum conatus impios et
furorem consceleratum repressi, sed eo etiam
magis, quod nihil iam se simile me vivo conari
30 posse arbitrantur. At vero quid ego miror, si
quid ab improbis de me improbe dicitur, quum
L. Torquatus primum ipse his fundamentis
adolescentiae iactis, ea spe proposita amplis-
simae dignitatis, deinde L. Torquati, fortis-
simi consulis, constantissimi senatoris, sem-
per optimi civis, filius, interdum efferatur im-
moderatione verborum? qui quum suppressa
voce de scelere P. Lentuli, de audacia con-
iuratorum omnium dixisset, tantum modo ut
vos, qui ea probatis, exaudire possetis, de
supplicio P. Lentuli, de carcere, magna et
31 queribunda voce dicebat. In quo primum illud

---

§. 29. *consceleratum.* „*sceleratum* e Cod. Dresd. „recepi, pro vulg. *consceleratum*, quo iam paullo „*ante usus* erat." Schuetz.

erat absurdum, quod quum ea, quae leviter dixerat, vobis probare volebat, eos autem, qui circum iudicium stabant, audire nolebat, non intelligebat, ea, quae clare diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, ut vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum iam oratoris vitium, non videre, quid quaeque causa postulet. Nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum coniurationis accuset, quam videri coniuratorum poenam mortemque lugere. Quod quum is tribunus plebis facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos coniuratos relictus, nemini mirum est: difficile est enim tacere, quum doleas; te, si quid eiusmodi facis, non modo talem adolescentem, sed in ea causa, in qua te vindicem coniurationis
32 velis esse, vehementer admiror. Sed reprehendo tamen illud maxime, quod isto ingenio et prudentia praeditus, causam rei publicae non tenes, qui arbitrere, plebi Romanae res

---

§. 31. *quae leviter dixerat.* Codd. pauci, Iuntina Ernestii, Lamb. Ern. *leniter*. At hoc pertinet ad vocis suavitatem; contra *leviter* ad sonum suppressum et submissum. Cf. Garaton.

qui id non probabatis. Codd. Oxon. tres, Edd. Iunt. Gruter. Graev. *qui id non probatis*, probante Wolffio. Ceterum *id* de Ernest. et Beck. iudicio uncis inclusit Orell.

nemini mirum est. Sic optime Ambros. Schol. Orell. Matth. pro ceterorum *non mirum est* vel *minime mirum est* vel *nec mirum est* vel *neque hoc mirum est.*

admiror. Venet. Cratandr. Lamb. *miror*. Cf. ad §. 9.

eas non probari, quas me consule omnes boni pro salute communi gesserunt.

CAP. XI. Ecquem tu horum, qui adsunt, 11 quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas, aut tam sceleratum statuis fuisse, ut haec omnia perire voluerit, aut tam miserum, ut et se perire cuperet et nihil haberet, quod salvum esse vellet? An vero clarissimum virum generis vestri ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vita privavit, ut in ceteris firmaret imperium; tu rem publicam reprehendis, quae domesticos hostes, ne ab iis ipsa neca-
33 retur, necavit? Itaque attende iam, Torquate, quam ego defugiam auctoritatem consulatus mei. Maxima voce, ut omnes exaudire possint, dico semperque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magno opere laetor; erigite mentes auresque vestras, et me de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite! Ego consul, quum exercitus perditorum civium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum et luctuosissimum exitium patriae comparasset, quum ad occasum interitumque rei publicae Catilina in castris, in his autem templis atque tectis dux Lentulus esset constitutus, meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu,

---

§. 32. *ut in ceteris firmaret.* Orell. cum Schol. Ambros. *ut in ceteros f.*

§. 33. *quam ego defugiam.* Nonnulli libri *quam ego non defugiam,* quod recte repudiaverunt interpp.

sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis atque confessis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rem publicam liberavi; ego vitam omnium civium, statum orbis terrae, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum
34 amentium ac perditorum poena redemi. An me existimasti haec iniuratum in iudicio non esse dicturum, quae iuratus in maxima concione dixissem?

CAP. XII. Atque etiam illud addam, ne qui 12
forte incipiat improbus subito te amare, Torquate, et aliquid sperare de te; atque, ut idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam: harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi suscepi et gessi, L. ille Torquatus, quum esset meus contubernalis in consulatu atque etiam in praetura fuisset, auctor, adiutor, particeps exstitit, quum princeps, quum auctor, quum signifer esset iuventutis;

---

§. 34. *ne qui forte.* Lamb. *ne quis forte.*

atque etiam in praetura. Sic ex Palat. nono Gruter. et seqq. quum priores, etiam Lamb., omitterent *etiam.*

auctor, adiutor — iuventutis. Sic ex Palat. nono locum antea mire turbatum constituit Gruter. cum seqq. nisi quod vv. *quum auctor* a Beckio uncis inclusa (at utrobique tria membra requiruntur) delevit Schnetz. qui idem prius illud *auctor* abesse malit, quod quamvis *auctor* possit esse, qui consilia dat, vel sic tamen nimium tribuere Torquato

parens eius, homo amantissimus patriae, maximi animi, summi consilii, singularis constantiae, quum esset aeger, tamen omnibus rebus illis interfuit, nunquam est a me digressus, studio, consilio, auctoritate unus adiuvit plurimum, quum infirmitatem corporis animi virtute superaret.
35 Videsne, ut eripiam te ex improborum subita gratia et reconciliem bonis omnibus? qui te et diligunt et retinent retinebuntque semper, nec si a me forte descivcris, idcirco te a se et a re publica et a tua dignitate deficere patientur. Sed iam redeo ad causam, atque hoc vos, iudices, testor: mihi de memet ipso tam multa dicendi necessitas quaedam imposita est ab illo. Nam si Torquatus Sullam solum accusasset, ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem nisi eum, qui accusatus esset, defenderem; sed quum ille tota illa oratione in me esset invectus, et quum initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare

---

videatur. Praeterea Orell. in priore membro edidit *actor*, quia parum sit credibile, contubernalem adolescentem a Tullio auctorem vocari suorum consiliorum. Sed hanc dubitationem bene reiecit Matth.

digressus. Lamb. *degressus.* Perperam.

§. 35. *necessitas quaedam imposita est.* Lambin. *necessitatem quandam impositam esse* ex Pseudo-Cod. HSteph. qui tamen omittit *esse.* Vulgatae reiiciendae nulla prorsus causa erat. Cf. §§. 38. 46. et ita centies Cicero pariter atque optimi quique Graecorum.

nihil aliud agerem. Sine causa Ernestius v. *agerem* uncinis sepsit. Nec vero necessarium est *quod idem suspicatur flagitabat* pro *flagitasset.*

voluisset, etiam si dolor meus respondere non
cogeret, tamen ipsa causa hanc a me oratio-
nem flagitasset.
36 Cap. XIII. Ab Allobrogibus nominatum Sul- 13
lam esse dicis. Quis negat? sed lege indicium,
et vide, quemadmodum nominatus sit. L. Cas-
sium dixerunt commemorasse, cum ceteris Au-
tronium secum facere. Quaero, num Sullam
dixerit Cassius? nusquam; sese aiunt quaesisse
de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte dili-
gentiam Gallorum; qui vitam hominum natu-
ramque non nossent, ac tantum audissent, eos
pari calamitate esse, quaesiverunt, essentne
eadem voluntate? Quid tum? Cassius si re-
spondisset, idem sentire et secum facere Sul-
lam, tamen mihi non videretur in hunc id cri-
minosum esse debere. Quid ita? quia qui bar-
baros homines ad bellum impelleret, non de-
bebat minuere illorum suspicionem et purgare
37 eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non
respondit tamen una facere Sullam. Etenim
esset absurdum, quum ceteros sua sponte no-
minasset, mentionem Sullae facere nullam nisi
admonitum et interrogatum; nisi forte veri si-
mile est, P. Sullae nomen in memoria Cassio
non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta

dolor meus. Vid. adn. ad §. 11.

§. 36. *Ab Allobrogibus.* Sic dedi cum Orell. Ambros. Schol. et Lamb. Ceteri omittunt praepositionem. Minus bene.

aliquid suspicarentur. Cod. Erfurt. et Ed. Graev. *aliquid suspicari viderentur.*

fortuna, si reliquiae pristinae dignitatis non tam illustres fuissent, tamen Autronii commemoratio memoriam Sullae retulisset; etiam, ut arbitror, quum auctoritates principum coniurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, et quum sciret exteras nationes maxime nobilitate moveri, non prius Au-
38 tronium quam Sullam nominasset. Iam vero illud probari minime potest, Gallos, Autronio nominato, putasse, propter calamitatis similitudinem sibi aliquid de Sulla esse quaerendum, Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne quum appellasset quidem Autronium, huius in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? Se nescire certum. Non purgat, inquit. Dixi antea: ne si argueret quidem tum denique, quum esset in-
39 terrogatus, id mihi criminosum videretur. Sed ego in iudiciis et in quaestionibus non hoc quaerendum arbitror, num purgetur aliquis, sed num arguatur: etenim quum negat se scire

§. 38. *huius in mentem venire.* Codd. aliq. Ed. 1472. et 1480. *huius nomen in m. v.* ex gloss.

§. 39. *Sed ego in iudiciis.* Lamb. ex uno Cod. et coniectura HStepb. *Sed ego in indiciis,* quod recepit Orell. quum idem daret etiam Schol. Ambr. sed hoc ordine, *in quaest. et indiciis.* Praestat vulgata.

et in quaestionibus. Sic ex Codd. Gruter. et seqq. quum priores praepositionem omitterent. Cf. Meyer. ad Cic. Orat. cap. 3. pr.

purgetur aliquis. Orell. cum Ambros. Schol. *purgetur aliqui.* Vid. Matth. ad orat. pro Sext. *§. 131.*

Cassius, utrum sublevat Sullam, an satis probat se nescire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? si periculum esse putasset, ne illi unquam indicarent, de se ipso confessus esset? Nescivit. Credo, iudices, celatum esse Cassium de Sulla uno: nam de ceteris certe sciebat, et ea domi eius pleraque conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo plus spei Gallis daret, dicere autem falsum non ausus est, nescire dixit. Atqui hoc perspicuum est, quum is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit, eandem vim esse negationis huius quam si extra coniurationem hunc esse se scire dixisset: nam cuius scientiam de omnibus constat fuisse, eius ignoratio de aliquo purgatio debet videri. Sed iam non quaero, purgetne Cassius Sullam; illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio.

40 CAP. XIV. Exclusus hac criminatione Torquatus rursus in me irruit, me accusat; ait me aliter ac dictum est in tabulas publicas retulisse. O dii immortales! (vobis enim tribuam, quae vestra sunt; nec vero possum 14

de se ipso confessus. Ernestii coniecturam *de se ipse c.* iure sprevit etiam Matth.

nescire dixit. Lamb. *nescire se dixit.* Cf. adn. ad §. 14. Mox Hervag. sola, *scire dixisset*, omisso pronom. probantque Beck. et Schuetz.

quam si extra. Lamb. *atque si extra.*

§. 40. *ac dictum est.* Orell. cum Ambros. Schol. *ac dictum sit.* Ern. suspicabatur, *ut* dictum esset. Nulla *mutatione* opus est. Cf. Matth.

meo tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentissima tempestate rei publicae mea sponte dispexerim;) vos profecto animum meum tum conservandae patriae cupiditate incendistis; vos me ab omnibus ceteris cogitationibus ad unam salutem rei publicae convertistis; vos denique in tantis tenebris erroris et inscientiae clarissimum lumen praetulistis menti meae.
41 Vidi ego hoc, iudices, nisi recenti memoria senatus auctoritatem huius indicii monumentis publicis testatus essem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis, (nam id me multum fefellit,) sed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata haec esse diceret, quo facilius, vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis rei publicae portum suorum malorum aliquem invenire. Itaque introductis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa
42 perscriberent. At quos viros! non solum summa virtute et fide, cuius generis in senatu facultas

---

meo tantum ingenio. Codd. aliq. et Graev. omittunt pronomen.

convertistis. Sic ex Palat. nono Gruter. et seqq. pro vulg. *contulistis*, improbante Garaton.

§. 41. *neque Torquati quispiam similis.* Beier. ad Off. Tom. I. pag. 237. legendum censebat *quisquam.* Non credo. Nam profecto cogitari atque esse talis poterat. Vid. Matth. ad Catilin. I. §. 15.

§. 42. *cuius generis.* Lamb. *cuius generis est.* *Vere, ut putat* Orell.

maxima, sed etiam quos sciebam memoria, scientia, consuetudine et celeritate scribendi facillime, quae dicerentur, persequi posse, C. Cosconium, qui tunc erat praetor, M. Messallam, qui tum praeturam petebat, P. Nigidium, App. Claudium. Credo esse neminem, qui his hominibus ad vere referendum aut fidem putet aut ingenium defuisse.

Cap. XV. Quid deinde? quid feci? quum scirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, ut illae tabulae privata tamen custodia more maiorum continerentur, non occultavi, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librariis, dividi passim et pervulgari atque edi populo Romano imperavi; divisi toti Italiae, emisi in omnes provincias, eius indicii, e quo salus oblata esset omnibus, expertem
43 esse neminem volui. Itaque dico locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam subito et exiguo et turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte, providi: primum, ne qui posset tantum aut de rei publicae aut de alicuius periculo meminisse, quantum vellet; deinde, ne cui liceret unquam re-

---

his hominibus. Sunt qui praebeant *his omnibus,* quod unde profectum sit, facile est ad intelligendum.

emisi in omnes. Sic ex Erfurt. Gruter. et seqq. *divisi* Edd. ante Gruter. in his etiam Lamb. 1566. *dimisi* Memmius coniecit, probante Lamb.

prehendere illud indicium aut temere creditum criminari; postremo, ne quid iam a me, ne quid ex meis commentariis quaereretur, ne aut oblivio mea aut memoria videretur nimia; ne denique aut negligentia turpis aut diligentia
44 crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quaero, quum indicatus tuus inimicus esset, et esset eius rei frequens senatus et recens memoria testis, tibi, meo familiari et contubernali, prius etiam edituri fuerint indicium scribae mei, si voluisses, quam in codicem retulissent: quum videres aliter fieri, cur tacuisti, passus es, non mecum aut cum familiari meo questus es, aut quoniam tam facile inveheris in amicos, iracundius ac vehementius expostulasti? Tu, quum tua vox nunquam sit audita, quum indicio lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris, repente tantam rem enuntiare audeas, et in eum locum te deducas, ut ante quam me commutati indicii coargueris, te summae negligentiae tuo iudicio convictum esse fateare?

45 Cap. XVI. Mihi cuiusquam salus tanti fuis- 16
set, ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo men-

---

§. 44. *tibi, meo familiari.* Huldricus malebat, *quumque tibi, m. f.* sine idonea causa.

ac vehementius. Sic primus Ernest. ex Dresd. Cod. pro vulg. *aut v.* quod male defendit Wolff. „Nimis similes enim sunt notiones v. *iracundius* et „*vehementius*; praeceditque statim *aut*. Utrumque „voc. sexcenties confunditur.“ Orell.

dacio? quemquam denique ego iuvarem, a quo et crudeles insidias in rem publicam factas et in me potissimum consulem constitutas putarem? Quod si iam essem oblitus severitatis et constantiae meae, tamne amens eram, ut, quum literae posteritatis causa repertae sint, quae subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus com-
46mentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, iamdudum fero, et nonnunquam animum incitatum ad ulciscendam orationem tuam revoco ipse et reflecto; permitto aliquid iracundiae tuae, do adolescentiae, cedo amicitiae, tribuo parenti. Sed, nisi tibi aliquem modum tute constitueris, coges oblitum me nostrae amicitiae habere rationem meae dignitatis. Nemo unquam me tenuissima suspicione perstrinxit, quem non praeverterim. Sed mihi hoc credas velim: non iis libentissime soleo respondere, quos mihi videor facillime posse
47superare. Tu, quoniam minime ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac nova leni-

---

§. 45. *constitutas putarem.* Sic ex Erfurt. Grut. Ernest. Beck. Schuetz. Orell. Matth. Ceteri, etiam Lamb. et Graev., omittunt *constitutas*, quorum posterior *constituere insidias in eos.* Latinis auribus insolens putabat.

§. 46. *cedo amicitiae.* „*concedo* ex Ernestii coniectura recepi pro vulg. *cedo.* Sic paullo post *remissum atque concessum.*" Schuetz. *Concedo* retinuit etiam Matth., sed in adn. explicat vulgatum.

quem non praeverterim. Codd. aliq. Ed. 1480. Iunt. Lamb. *q. n. perverterim.* Perverse. Cod. Erfurt. *q. n. praeverterim ac perfregerim.*

tate abuti mea, noli aculeos orationis meae, qui reconditi sunt, excussos arbitrari, noli id putare omnino a me esse amissum, si quid est tibi remissum atque concessum. Quum illae valent apud me excusationes iniuriae tuae, iratus animus tuus, aetas, amicitia nostra, tum nondum statuo, te virium satis habere, ut ego tecum luctari et congredi debeam. Quod si esses usu atque aetate robustior, essem idem, qui soleo, quum sum lacessitus. Nunc tecum sic agam, tulisse ut potius iniuriam quam retulisse gratiam videar.

48 Cap. XVII. Neque vero quid mihi irascare, 17 intelligere possum; si, quod eum defendo, quem tu accusas, cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in coniurationis quaestione defendere. Immo nemo magis eum, de quo nihil est unquam suspicatus, quam is, qui de aliis multa cogitavit. Cur dixisti testimonium in alios? Quia coactus. Cur

§. 48. *cur tibi.* Codd. aliq. *quid tibi,* probante Graevio.

cogitavit. Venet. *excogitavit.* „Lambin. corri„gendum esse putabat *cognovit,* probante Garaton. „idque Graevius reperit in marg. Cod. Dresd. At „recte repugnavit Ern. Cicero enim non de iis so„lum loquitur, quos certo cognoverat Catilinae so„cios esse, sed etiam de his, de quibus tantum su„spicatus erat s. cogitaverat.“ Schuetz.

Quia coactus. Huldricus suspicatur, *Q. coactus sum.*

damnati sunt? Quia creditum est. Regnum est, dicere in quem velis ac defendere quem velis. Immo servitus est, non dicere in quem velis nec defendere quem velis. Ac si considerare coeperis, utrum magis mihi hoc necesse fuerit facere an istud tibi, intelliges, honestius te inimicitiarum modum statuere potuisse quam me humanitatis.
49 At vero quum honos agebatur amplissimus familiae vestrae, hoc est consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, quum Sullam et defenderent et laudarent. Intelligebat, hanc nobis a maioribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic iudicio longe dissimilis illa contentio; tum, afflicto P. Sulla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est; honoris erat certamen; ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo in foro vinceretis; tum qui contra vos pro huius salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant, et tamen id inviolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo atque in-

---

§. 49. *hoc est consulatus parentis tui.* „Potuit „ista Cicero ipse explicationis causa adiicere. At- „tamen quum deinde diserte *consulatum* nominet, „h. l. satis perspicue dictum *honos amplissimus fa-* „*miliae vestrae*, et verba *hoc est consulatus paren-* „*tis tui* glossatori tribuenda videntur." Schuetz.
Intelligebat. Lamb. addidit enim.

50 stituto optimi cuiusque faciebant. Ego vero 18
quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestrae repugno? Quid est, quod iam ab hoc expetas? honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus exuviis huius venis ad eum lacerandum, quem interemisti; ego iacentem et spoliatum defendo et protego. Atque hic tu et reprehendis me, quia defendam, et irasceris. Ego autem non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, et satis idoneum officii iudicem posuisse.

51 Cap. XVIII. At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui quod praemii solet esse in indicio, reliquerit, quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata, respondeat Hortensius; sin, ut ais, illum comitatum Autronii et

---

§. 50. *ab hoc expetas.* Ed. 1584. Grut. *ab eo expetas*, quod miror repetitum ab Matth.

ornatus exuviis huius venis. Edd. ante Gruter. orn. *aerumnis venis.*

officii iudicem. Cod. Erfurt. *officii tui iud.*

§. 51. *solet esse in indicio.* Graevius uno Pithoei fultus Codice praepositionem delevit, recte improbante Garatonio.

sin, ut ais. „Sic verissime" inquit Orell. „Osx. „*alii Cdd. Ven.* Crat. Sensus est: sin, ut ais, per

Catilinae, quum in campo, consularibus comitiis, quae a me habita sunt, caedem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus; — et quid dixi vidisse nos? ego vidi: vos enim tum, iudices, nihil laborabatis, neque suspicabamini; ego tectus praesidio firmo amicorum Catilinae tum et Autronii copias et conatum
52 repressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum adspirasse Sullam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris coniunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat adhuc adumbratum indicium filii, quid tandem de illa nocte dicit, quum inter falcarios ad M. Laecam nocte ea, quae consecuta est posterum diem Nonarum Novembrium me consule, Catilinae denuntiatione convenit? quae nox omnium temporum coniurationis acerrima fuit atque acerbissima. Tum Catilinae dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem caedis atque incendiorum constituta est; tunc tuus pater,

„istum puerum C. Cornelius indicat illum comitatum cet. — *Sin tu ais* Iunt. Herv. Cam. Lamb. „1566. et 1584. seqq." Hinc locum corruptum falso putantes varii varie tentaverunt, quorum coniecturas referre nihil attinet.

§. 52. *Tum Catilinae — tum — tum.* Lambin. *quum Catilinae — quum — tum.* Post paullo pro *tunc* idem dedit *tum.*

Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut cum prima luce consulem salutatum veniret, intromissus meo more et iure amicitiae me in meo lectulo trucidaret.

53 Cap. XIX. Hoc tempore, quum arderet 19
acerrime coniuratio, quum Catilina egrederetur ad exercitum, Lentulus in urbe relinqueretur, Cassius incendiis, Cethegus caedi praeponeretur, Autronio ut occuparet Etruriam praescriberetur, quum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur; ubi fuit Sulla, Corneli? num Romae? immo longe afuit; num in iis regionibus, quo se Catilina inferebat? multo etiam longius; num in agro Camerti, Piceno, Gallico, quas oras maxime quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil vero minus. Fuit enim, ut iam ante dixi, Neapoli, fuit in ea parte Italiae, quae maxime ea suspicione

---

ut cum prima luce. „Ernestius quia particulam „*cum* coniunctionem esse putabat, reposuit *venis-* „*set*, pro vulg. *veniret.* At *cum* est praepositio; et „sensus est, Cornelium sibi hanc provinciam depo- „poscisse, ut ad consulem veniret cum prima luce. „Sic Att. IV. 3. Marcellus *cum prima luce in cam-* „*pum currebat.* Recte igitur Beckius *veniret* resti- „tuit; modo non scripsisset *quum prima luce.*" Schuetz. Beckii scripturam *quum prima luce veniret* defendit Wolff. et nuper revocavit Matth. Ex Orell. libb. sola Cratandr. *cum* omittit.

lectulo. Nonnulli libb. *lecto.* Cf. Catilin. I. §. 9.

§. 53. *instituerentur.* Lambin. *instruerentur.* Mox idem pro *regionibus* dedit *legionibus*, et sic etiam Venet. Cratandr. cum plerisque Codd. probante *Graevio*, quem bene refutat Garaton.

54 caruit. Quid ergo indicat, aut quid affert aut ipse Cornelius aut vos, qui ab eo haec mandata defertis? Gladiatores emptos esse Fausti simulatione, ad caedem ac tumultum. Ita prorsus; interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. Arrepta est familia; quae si esset praetermissa, posset alia familia Fausti munus praebere. Utinam quidem haec ipsa non modo iniquorum invidiae, sed aequorum exspectationi satisfacere posset! Properatum vehementer, quum longe tempus muneris abesset. Quasi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fausto, quum is neque sciret neque vellet, familia est
55 comparata. At literae sunt Fausti, per quas ille precibus a P. Sulla petit, ut emat

§. 54. *Arrepta est familia.* Verissima haec est librorum scriptura, de qua non erat cur Orell. dubitaret. Coniectura Hervag. Camer. Pseudo-Cod. HSteph. et Lamb. *At empta* non est illa quidem improbabilis, sed non praeferenda.

alia familia. Orellio corruptum videtur *alia*, et substituendum vel *publica* vel *conducta* vel nomen aliquod proprium lanistae tunc temporis omnibus noti. Nimis scilicet incertum esse hoc *alia familia.* Mihi et ipsi parum placet haec *alia* familia, quamvis explicet Matth. Fuit quum suspicarer *antiqua.*

sed aequorum. Iure hanc certissimam Lambini coniecturam receperunt Orell. et Matth. Nam ex scriptura *set* pro *sed* orta est aliquot Codd. et Edd. lectio, *invidiae esset aequorum*, quae deinde male correcta est in hunc modum: *invidiae, sed et aequorum.*

gladiatores, et ut hos ipsos emat; neque solum ad Sullam missae, sed ad L. Caesarem, Q. Pompeium, C. Memmium, quorum de sententia tota res gesta est. At praefuit familiae. Iam si in comparanda familia suspicio est nulla, quod praefuit nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere servili obtulit se ad ferramenta prospicienda; praefuit vero nunquam; eaque res per Bellum, Fausti libertum, omni tempore administrata est.

56 Cap. XX. At enim Sitius est ab hoc

---

§. 55. *At praefuit familiae.* Codd. et pleraeque omnes Edd. addunt *Cornelius*, quam vocem Lamb. Oliv. et Schuetz. deleverunt, ita ut P. Sulla intelligatur. A quibus dissentit Orell. „Ridicula „enim haec et insana fuisset calumnia, hominem „tum nobilissimum, tum afflictum iudicio et forum „ipsum et campum iamdiu devitantem, praefuisse fa„miliae gladiatoriae. *Cornelius* igitur iste, non est „nec Sulla, neque C. Cornelius, eques Ro., index „a Torquato adductus, sed libertus aliquis P. Sul„lae, in indicio nominatus. Probabiliter post v. „*Cornelius* excidit *P. L.*, *Publii libertus*, ut saepe „notis accidit.“ Uncis inclusit eam vocem Matth. quem vide. Eius autem rationes apud me tantum valuerunt, ut delere non dubitarem ineptum additamentum.

in comparanda. Unus Oxon. Cod. Venet. Crat. C. Steph. Lamb. *in paranda*, quod, quamvis supra dixerit *comparata*, mihi quidem haudquaquam displicet.

prospicienda. Lambini *perspicienda* verum putat Orell. qui confert ad Div. IX. 15. extr.

Bellum. Sic Orell. et Matth. cum Codd. plerisque et Edd. omnibus ante Gruter. *Balbum* Erfurt. Gruter. et seqq. Sed requiritur nomen servilem originem magis referens, ut bene observat Orell. *Balbus* quomodo fuerit Fausti libertus?

§. 56. *Sitius.* Sic Dresd. Cod. et Matth. Vulgo

in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Sitius, iudices, L. Iulio, C. Figulo consulibus profectus est aliquanto ante furorem Catilinae et ante suspicionem huius coniurationis; deinde est profectus non tum primum, sed quum in iisdem locis aliquanto ante eadem de causa aliquot annos fuisset; ac profectus est non modo ob causam, sed etiam necessariam causam, magna ratione cum Mauritaniae rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sulla procurante eius rem et gerente, plurimis et pulcherrimis P. Sitii praediis venditis, aes alienum eiusdem dissolutum est, ut, quae causa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendae possessionis, ea Sitio non fuerit, praediis de-
57minutis. Iam vero illud quam incredibile, quam absurdum, qui Romae caedem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se et amandare in ultimas terras! utrum quo facilius Romae

---

h. l. et in seqq. legebatur *Cincius*. Sed quum in Erfurt. et aliis quibusdam Codd. esset *Siccius*, Beck. et Schuetz. fecerunt *Sittius*, quos sequitur Orell. Cf. Cort. ad Sallust. Catil. cap. 21.

et ante suspicionem. Venet. Iunt. et CSteph. omittunt *ante*. Cf. adn. ad §. 39.

magna ratione. Cod. Memm. *magna pecuniae ratione.* unde Lamb. 1566. *magnae pecuniae ratione.* Sed *pecuniae* debetur interpreti. Fuit etiam qui coniiceret *magna feneratione.*

§. 57. *eum familiarissimum.* Lamb. interponit *tum.* Non male.

ea, quae conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? At haec ipsa per se, sine ulla coniunctione agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, coniunctissimum officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? Veri simile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in adversis et in eo tumultu, quem ipse
58 comparabat, ab se dimitteret. Ipse autem Sitius (non enim mihi deserenda est causa amici veteris atque hospitis) is homo est aut ea familia ac disciplina, ut hoc credi possit, eum

---

in Hispania turbatum esset. CSteph. Pith. Lamb. 1566. *in Hispaniam turbatum isset.* Non sequor.

At haec ipsa — agebantur. Locum hunc corruptum putans Orell. ex lect. Venet. 1482. et Mediol. *agebatur* prodire ait verum *agitabatur* (*haec ipsa per se*, sc. Hispania.) Ingeniosam, sed haud necessariam Lambini suspicionem esse, *sine ulla concitatione*, pro quo fortassis legendum sit, *s. u. coniuratione.* Schuetz. ex coniectura sua dedit, *sine illa coniunctione*, explicans, *sine illa cum Hispania coniunctione*, ut nihil opus esset Sitium in Hispaniam mittere; eamque coniecturam nulla eius addita explicatione tacite recepit Matth. Mihi neque Orelliana placent neque necessaria Schuetzii lectio videtur. *Haec* cum Matth. intelligo, et quae Romae et quae in Hispania agebantur; verba autem *sine ulla coniunctione* addita puto, ut quae praecedunt *ipsa per se* accuratius definiantur, i. e. haec ita agebantur, ut non esset ulla earum rerum coniunctio et cohaerentia. Caeterum haec ipsius Ciceronis verba sunt, non Torquati obiectio, quod perperam credebat Ernest.

bellum rei publicae facere voluisse? ut, cuius pater, quum ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari exstiterit in rem publicam nostram officio et fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cuius aes alienum videmus, iudices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum, qui ita Romae debuit, ut in provinciis et in regnis maximae ei pecuniae deberentur, quas quum peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris absente se sustinerent; venire omnes suas possessiones et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit quam ullam moram
59 cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, iudices, ego nunquam timui, quum in illa rei publicae tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi posse diceres. Sitius nunquam sibi cognationem cum praediis esse existimavit suis. Itaque se non modo ex suspicione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone non armis, sed patrimonio suo vindicavit.

---

§. 58. *bellum rei publicae facere.* Gulielm. malebat, *b. populo Romano f.*

suscipiendum putaret. Huldricus suspicabatur, *susc. putarit.*

§. 59. *amplexi tenebant.* Lamb. *complexi tenebant.*

60 Cap. XXI. Iam vero quod subiicit, Pompeianos esse a Sulla impulsos, ut ad istam coniurationem et ad hoc nefarium facinus accederent, id cuiusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompeiani coniurasse videntur? quis hoc unquam dixit? aut quae fuit istius rei vel minima suspicio? Disiunxit, inquit, eos a colonis, ut hoc dissidio ac dissensione facta, oppidum in sua potestate posset et Pompeianos habere. Primum omnis Pompeianorum colonorumque dissensio delata ad patronos est, quum iam inveterasset ac multos annos esset exagitata; deinde ita a patronis res cognita est, ut nulla in re a ceterorum sententiis Sulla dissenserit; postremo coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos
61 a Sulla magis quam sese esse defensos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis, qui adsunt, laborant, hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniae, si in omni fortuna atque in omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo

---

§. 60. *quod subiicit.* Codd. tres Oxon. et alii, item Venet. utraq. et Iunt. *quod obiicit.*

hoc dissidio. Ed. antiquiss. Venet. Gruter. Graev. *h. discidio.* Vid. Ernest. Clav. in v. *Discidium.* Opusc. Ruhnk. Vol. II. pag. 523. ed. Friedemann.

§. 61. *atque in omni honore.* Sic recte ex Codd. Graev. et seqq. quum a prioribus praepositio abesset. Cf. adn. ad §. 56. et mox, *de ambulatione et de suffragiis.*

afflictus iacet, per vos tutari conservareque cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur; quin ita de ambulatione et de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de communi salute sen-
62 tirent. Ac ne haec quidem P. Sullae mihi videtur silentio praetereunda esse virtus, quod quum ab hoc illa colonia deducta sit, et quum commoda colonorum a fortunis Pompeianorum rei publicae fortuna disiunxerit, ita carus utrisque est atque iucundus, ut non alteros demovisse, sed utrosque constituisse videatur.

Cap. XXII. At enim et gladiatores et 22
omnis ista vis rogationis Caeciliae causa comparabantur. Atque in hoc loco

---

tutari conservareque. Orell. cum Codd. Venet. Iunt. Ern. Beck. et Schuetz. *tutari conservarique.* At *tutari* passive ponere haud facile placuerit M. Tullio; et omnino aptior h. l. nostra est scriptura, quam bene nuper restituit etiam Matth. ex Edd. Ald. Cratandr. Lamb. Grut. Graev.

ambulatione. Sic plerique Codd. Venet. utraq. Gruter. et seqq. Intelligunt autem porticum, de qua controversiae aliquid fuerit inter veteres Pompeianos et colonos. Contra Edd. Mediolan. Iunt. Lamb. et unus Oxon. Cod. praebent *ambitione*, quod neutiquam aspernandum videtur Orellio, cuius tamen rationes mihi quidem haud satisfaciunt.

§. 62. *rei publicae fortuna.* Orell. cum Iunt. Naug. Camer. Lamb. *populi Romani f.* Ceteri *rei publicae* servantes de *Romana* rep. accipiunt. Immo est intelligenda *Pompeiana.* Vid. Matth.

disiunxerit. Sic Erfurt. Grut. Graev. (nisi quod hi *diiunxerit*) Ern. Beck. Schuetz. Orell. Matth. Ceteri minus bene *diviserit.*

Atque in hoc loco. Orell. cum Venet. Iunt. Lamb. *Atque hoc loco.*

in L. Caecilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus est; cuius ego de virtute et constantia, iudices, tantum dico, talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit non de tollenda, sed de levanda calamitate fratris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit fratri, cum re publica pugnare noluerit, promulgarit impulsus amore fraterno, de-
63 stiterit fratris auctoritate deductus. Atque in ea re per L. Caecilium Sulla accusatur, in qua re est uterque laudandus; primum Caecilius, qui id promulgarit, in quo *** res iudicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur; Sulla recte reprehendit: status enim rei publicae maxime iudicatis rebus continetur. Neque ego tantum fraterno amori dandum ar-

---

consultum esse voluerit. Codd. pauci Gulielm. coniecturam confirmantes, et Graev. *consulere voluerit.* Non probo.

§. 63. *qui id promulgarit, in quo.* Locus mancus et corruptus, et variis coniecturis tentatus, ex quibus maxime placet, quae ex Pseudo-Cod. Henrici Stephani profertur: *primum Caecilius, qui id promulgarit, in quo* fratris casum levare posset; quem quia *res iudicatas videbatur voluisse rescindere,* ut desisteret, *recte Sulla reprehendit.* His probatis, ut probat etiam Matth., erit genus anacoluthiae pro eo quod proprie dicendum sic erat: in qua re est uterque laudandus, primum L. Caecilius, qui id promulgarit — deinde P. Sulla, qui reprehenderit. Sed quid facias verbis *ut desisteret* vel *ut statueretur?* Fateor me id nescire iuxta cum Matth. Digna tamen est quae laudetur Ferratii suspicio: *Primum Caecilius,* qui laboraverat, ut frater restitueretur: deinde Caecilium, *qui id promulgarit, in quo res iudicatas videbatur voluisse rescindere, Sulla recte reprehendit.*

bitror, ut quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de iudicio ferebat, sed poenam ambitus auferebat, quae fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione non iudicum sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo iudicium reprehendit, quum de poena queritur, sed legem: damnatio enim est iudicum, quae manebat,
64 poena legis, quae levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui praesunt iudiciis summa cum gravitate et dignitate, alienare a causa. Nemo labefactare iudicium est conatus, nihil est eiusmodi promulgatum; semper Caecilius in calamitate fratris sui iudicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putavit.

Cap. XXIII. Sed quid ego de hoc plura 23
disputem? Dicerem fortasse, et facile et libenter dicerem. Si paullo etiam longius, quam finis quotidiani officii postulat, pietas et frater-

---

Nihil de iudicio. Nihil tamen de iudicio malebat Ferratius. Orell. ex Lamb. scriptura *Atque nihil* etc. legendum arbitratur: *At nihil* etc. Non male.

poenam ambitus auferebat. Hanc lectionem, quam iure probaverunt Orell. et Matth., primus e Codd. Memmianis et Stephaniano restituit Lambinus, quum vulgo legeretur, *poenam ambitus eam ferebat*, i. e. poenas ambitus easdem statuebat, quas leges ante Calpurniam latae constituerant, poenas mitiores. Cur Cic. h. l. *auferebat* dixerit pro *abrogabat*, facile perspicitur. Mox *nuper*, quod iam Ernestio suspectum erat, sine idonea causa delevit *Schuetz*.

nus amor L. Caecilium protulisset, implorarem sensus vestros, uniuscuiusque indulgentiam in suos testarer, peterem errato veniam [L. Caecilii] ex intimis vestris cogitationibus
65atque ex humanitate communi. Lex dies fuit proposita paucos, ferri coepta nunquam, deposita est in senatu. Kalendis Ianuariis quum in Capitolium nos senatum convocassemus, nihil est actum prius, et id mandatu Sullae Q. Metellus praetor se loqui dixit, Sullam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Caecilius multa e re publica egit; agrariae legi, quae tota a me reprehensa et abiecta est, intercessorem fore professus est,

---

§. 64. [*L. Caecilii*]. Haec verba, vel propter positionem suspecta, cum Orell. et Matth. uncis inclusi; delevit Schuetz.

§. 65. *deposita est.* Sic verissime Cod. Erfurt. Orell. et Matth. qui tamen in adnot. explicat vulgatum, *posita est.*

Kalendis Ianuariis quum. Sic Orell. cum Cod. Bavarico Garatonii ad Placian. pag. XII. Ceterorum Codd. et Edd. vett. turbas commemorare nihil attinet. Vulgata lectio ab Cratandr. Naug. haec est: *in senatu: populum Romanum latuit. Quum in Cap.* Orellium sequitur Matth. quoque, nisi quod verba *Kal. Ianuar.* uncis inclusit.

mandatu. Hanc scripturam ex Cod. Pithoean. recipere non dubitavi. Idem fecerant Lamb. Graev. Orell. Ceteri, *mandato.* Cf. Caecin. cap. 7. §. 19. ubi eandem formam, quam hic, ex libb. quibusdam bene restituit Orell.

multa e re publica. Sic Pseudo-Cod. HSteph. Lamb. Schuetz. Matth. Ceteri minus apte, *multa de re p.*

intercessorem fore. Lamb. *se fore*, ut fere volebat Ern. (*fore se.*) Cf. adn. ad §. 39.

improbis largitionibus restitit, senatus auctoritatem nunquam impedivit, ita se gessit in tribunatu, ut, onere deposito domestici officii, nihil postea nisi de rei publicae commodis co-
66 gitarit. Atque in ipsa rogatione ne per vim quid ageretur, quis tum nostrum Sullam aut Caecilium verebatur? nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor atque opinio ex Autronii improbitate pendebat? eius voces, eius minae ferebantur; eius adspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum metum nobis seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importunissimo tum honoris tum etiam calamitatis socio atque comite, et secundas fortunas amittere coactus est et in adversis sine ullo remedio atque allevamento permanere.

67 Cap. XXIV. Hic tu epistolam meam saepe 24
recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis et de summa re publica misi, et ex ea crimen aliquod in P. Sullam quaeris, et quia furorem incredibilem biennio ante con-

§. 66. *quis tum nostrum.* Orell. cum aliq. Codd. Venet. Iunt. CSteph. Grut. Beck. *quis tamen nostrum.* Lamb. *quis tandem vestrum.* unde Orell. suspicatur verum esse, *quis tandem nostrum.*

§. 67. *de summa re publ.* Sic Orell. et Matth. cum Lamb. et Cod. Bavar. Garatonii ad Plancian. pag. 291. ed. Lips. Vulgo, *de summa rei publicae.*

et quia furorem. Sic ex emend. Palatin. quint. Schuetz. Orell. et Matth. *et quia si f.* Palat. primus; Codd. aliq. Ed. 1480. Iunt. *et qui f.* quod male corrigentes *et, si f.* fecerunt. „*ubi si f.* Liber Busbequii; id quod defendi potest. Offendimus enim „*h. l.* in duplici *et.* Ac si est non prorsus agno-

ceptum erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore coniuratione. Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem et Catilinam et Vargunteium et Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sulla facere

68 potuisse. De quo etiam si quis dubitasset antea, num, id quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo consule, descendere Kalendis Ianuariis cum lictoribus, sustulisti hanc suspicionem, quum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas et manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc, quum Catilinae suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem iudicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse: neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, iudices, P. Sullae persona suscipit.

69 Cap. XXV. Iam enim faciam, criminibus omnibus fere dissolutis, contra atque in ceteris causis fieri solet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere exspectationi hominum, de me aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere;

„scentis, haec totidem verbis se scripsisse. Se „nimis incerta est auctoritas libri illius." Orell.

§. 69. *qui accusatus eram*. Orell. negans s *simpliciter* dicere Ciceronem h. l. potuisse, le

nunc iam revocandi estis eo, quo vos ipsa
causa, etiam tacente me, cogit animos men-
tesque convertere. Omnibus in rebus, iudices,
quae graviores maioresque sunt, quid quisque
voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine,
sed ex moribus eius, qui arguitur, est ponde-
randum. Neque enim potest quisquam nostrum
subito fingi neque cuiusquam repente vita mu-
70 tari aut natura converti. Circumspicite paul-
lisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hosce
ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt.
Catilina contra rem publicam coniuravit. Cu-
ius aures unquam hoc respuerunt, conatum
esse hominem usque a pueritia non solum in-
temperantia et scelere, sed etiam consuetudine
et studio in omni flagitio, stupro, caede ver-
satum? quis eum contra patriam pugnantem
periisse miratur, quem semper omnes ad ci-
vile latrocinium natum putaverunt? Quis Len-
tuli societates cum indicibus, quis insaniam
libidinum, quis perversam atque impiam reli-
gionem recordatur, qui illum aut nefarie co-

---

dum proponit, *qui accusatus eram per Sullam*, ut §. 63. *per L. Caecilium Sulla accusatur.*

§. 70. *caede versatum.* Erfurt. c. *grassatum*, probante Garaton. „Sed v. *grassari*“ inquit Orell. „nusquam usus est Cicero noster. Cfr. pro Rosc. „Amer. §. 150.“ At istic hoc verbum quin ab ipso Cic. positum fuerit, ego quidem haudquaquam dubito. Vid. Matth.

societates cum indicibus. Lamb. *s. c. audacibus*, ut pro Muren. §. 49. At cf. Ernest. Clav. in *h. v.*

gitasse aut stulte sperasse miretur? Quis de C. Cethego atque eius in Hispaniam profectione ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius poenam carcer aedificatus esse vi-
71 deatur? Omitto ceteros, ne sit infinitum. Tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos coniurasse cognitum est, cogitetis; intelligetis, unumquemque illorum prius a sua vita quam nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam eius nomen finitimum maxime est huius periculo et crimini) non sua haec vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus; quem in stuprorum defensionibus non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnis et calcibus; quem exturbare homines e possessionibus, caedem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum et armis disturbare iudicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non rei publicae cedere, non fortunae ipsi succumbere. Huius si causa non

---

§. 71. *non sua haec vita.* Sic Venet. Cratandr. Gruter. Graev. Beck. Matth. *non sua ante acta vita* Orell. cum Naug. CSteph. *non sua consuetudo ac vita* Iunt. *non sua consuetudo ac vita ante acta* Lamb. Schuetz.

vi conatum et armis. Verbum *conatum*, pro quo in nonnullis libb. est *conatu*, praeeunte Lambino delevit Schuetz. Omnes enim hos infinitivos pendere a praeced. *solitum esse.* Orellio corrupta haec esse videntur et sic leg. *vi coactis et armatis.* Mihi nulla mutatione opus videtur.

manifestissimis rebus teneretur, tamen eum
mores ipsius ac vita convincerent.

72 Cap. XXVI. Agedum, conferte nunc cum 26
illis vitam P. Sullae, vobis populoque Romano
notissimam, iudices, et eam ante oculos ve-
stros proponite. Ecquod huius factum aut com-
missum non dicam audacius, sed quod cuiquam
paullo minus consideratum videretur? Factum
quaero? Verbum ecquod unquam ex ore huius
excidit, unde quisquam posset offendi? At vero
in illa gravi L. Sullae victoria turbulentaque
quis P. Sulla mitior, quis misericordior inven-
tus est? quam multorum hic vitam est a L.
Sulla deprecatus? quam multi sunt summi ho-
mines et ornatissimi, et nostri et equestris or-
dinis, quorum pro salute se hic Sullae obliga-
vit? quos ego nominarem: neque enim ipsi no-
lunt, et huic animo gratissimo adsunt; sed
quia maius est beneficium, quam posse debet
civis civi dare, ideo a vobis peto, ut quod po-
73 tuit, tempori tribuatis, quod fecit, ipsi. Quid
reliquam constantiam vitae commemorem, di-
gnitatem, liberalitatem, moderationem in pri-
vatis rebus, splendorem in publicis? quae ita
a fortuna deformata sunt, ut tamen a natura

---

manifestissimis rebus. Lamb. *manif. in rebus.*
§. 72. *Agedum.* Lamb. *Agitedum.* Frustra.
cum illis vitam. Sic ex Codd. Graev. et seqq. pro vulg. *cum illius vita vitam.* Cfr. adn. m. ad Xenoph. Hier. cap. 1. §. 38. ut alios taceam.
unde quisquam posset. CSteph. *ut quisquam posset.*

inchoata compareant. Quae domus, quae celebratio quotidiana? quae familiaris dignitas? quae studia amicorum, quae ex quoque ordine multitudo? Haec diu multumque et multo labore quaesita una eripuit hora. Accepit P. Sulla, iudices, vehemens vulnus et mortiferum, verumtamen eiusmodi, quod videretur eius vita et natura accipere potuisse. Honestatis et dignitatis habuisse nimis magnam iudicatus est cupiditatem; quam si nemo alius habuit in consulatu petendo, cupidior iudicatus est hic fuisse quam ceteri; sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor, fortuna in hoc fuit for-
74 tasse gravior quam in ceteris. Postea vero quis P. Sullam nisi maerentem, demissum afflictumque vidit? quis unquam est suspicatus, hunc magis odio quam pudore hominum adspectum lucemque vitare? Qui quum multa haberet invitamenta urbis et fori propter summa studia amicorum, quae tamen ei sola in malis restiterunt, afuit ab oculis vestris, et quum lege retineretur, ipse se exilio paene multavit. In hoc vos pudore, iudices, et in hac 27
vita tanto sceleri locum fuisse creditis?

Cap. XXVII. Adspicite ipsum; contuemini os; conferte crimen cum vita; vitam ab initio

§. 73. *familiaris dignitas.* Fuit qui coniiceret, *familiarium dignitas.* Non sequor. Vid. Matth. et cf. §. 77.

quod videretur. Venet. Cratandr. *quod videtur; erat etiam cui* scribendum videretur, *quod videatur, de quo Orell.* conferri iubet Verr. Act. II. lib. 5. §. 7.

ad hoc tempus explicatam cum crimine reco-
75 gnoscite. Mitto rem publicam, quae fuit sem-
per Sullae carissima; hosne amicos, tales vi-
ros, tam cupidos sui, per quos res eius se-
cundae quondam erant ornatae, nunc suble-
vantur adversae, crudelissime perire voluit,
ut cum Lentulo et Catilina et Cethego foedis-
simam vitam ac miserrimam, turpissima morte
proposita, degeret? Non cadit, non, inquam,
cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non
in hanc vitam, non in hunc hominem ista su-
spicio; nova quaedam illa immanitas exorta est;
incredibilis fuit ac singularis furor; ex multis
ab adolescentia collectis perditorum hominum
vitiis repente tanta ista importunitas inauditi
76 sceleris exarsit. Nolite, iudices, arbitrari, ho-
minum illum impetum et conatum fuisse: ne-
que enim ulla gens tam barbara aut tam im-
manis unquam fuit, in qua non modo tot, sed
unus tam crudelis hostis patriae sit inventus.
Belluae quaedam illae ex portentis immanes
ac ferae, forma hominum indutae, exstiterunt.
Perspicite etiam atque etiam, iudices; — nihil
enim est, quod in hac causa dici possit vehe-
mentius; — penitus introspicite Catilinae, Au-
tronii, Cethegi, Lentuli ceterorumque mentes.
Quas vos in his libidines, quae flagitia, quas
turpitudines, quantas audacias, quam incredi-

§. 75. *Non cadit.* Sic e Pseudo-Cod. HSte-
phani Lambinus et seqq. Priores haec vv. male
omittunt.

biles furores, quas notas scelerum, quae indicia parricidiorum, quantos acervos facinorum reperietis! Ex magnis et diuturnis et iam desperatis rei publicae morbis ista repente vis erupit, ut, ea confecta et eiecta, convalescere aliquando et sanari civitas posset. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in re publica pestibus, diutius haec stare potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas rei publicae poenas Furiae quaedam
77 incitaverunt. In hunc igitur gregem vos nunc 28
P. Sullam, iudices, ex his, qui cum hoc vivunt atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus reiicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate in impiorum partem atque in parricidarum coetum ac numerum transferetis? Ubi erit igitur illud fortissimum praesidium pudoris? quo in loco nobis vita ante acta proderit? quod ad tempus existimationis partae fructus reservabitur, si in extremo discrimine ac dimicatione fortunae deseret, si non aderit, si nihil adiuvabit?

---

§. 76. *sanari civitas posset.* Sic pro vulg. *san. civ. possit* Ern. ex coniectura sua dedit. Recte. Sequuti sunt Beck. Schuetz. Orell. Matth. Idem est iam in Venet.

diutius haec. Cratandr. Lamb. 1566. *d. hoc imperium.* Cf. Catilin. IV. §. 7.

§. 77. *hac familiari dignitate.* Unus Oxon. Cod. Venet. Iunt. *h. familiarum d.* unde probabile fieri videtur Orellio hic quoque *familiarium* legendum esse. Cf. §. 73. Mox Lamb. *firmissimum* malebat pro *fortissimum.* Vid. Matth.

fortunae deseret. Sic e Codd. Lamb. Graev.

78 CAP. XXVIII. Quaestiones nobis servorum ac tormenta accusator minitatur; in quibus quamquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque tum animi, tum corporis, regit quaesitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullae torqueatur; ex ea quaeratur, num quae occultetur libido, num quod lateat facinus, num quae crudelitas, num quae audacia. Nihil erroris erit in causa nec obscuritatis, iudices, si a vobis vitae perpetuae vox ea, quae gravissima
79 debet esse, audietur. Nullum in hac causa testem timemus; nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullae fortuna movet, iudices, vestra moveat: vestra enim, qui cum summa elegantia atque integritate vixistis, hoc maxime interest, non ex libidine aut simultate aut levitate testium causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus repentinisque periculis vitam uniuscuiusque esse testem. Quam vos, iudices, nolite armis suis spoliatam atque nudatam obiicere invidiae, dedere suspicioni. Munite communem arcem bo-

---

Orell. Matth. *f. deserit* Oxon. duo, Barber. Venet. Grut. Ceterorum *f. deseruerit* in nullo Cod. repertum videtur.

§. 79. *qui cum summa elegantia — vixistis.* Ex Cod. Franc. prim. Graev. et Lallemand. *qui cum summa elegantia vixistis atque integritate.*

norum, obstruite perfugia improborum; valeat
ad poenam et ad salutem plurimum, quam
solam videtis ipsam ex vi sua naturaque facil-
lime perspici, subito flecti fingique non posse.
80 Cap. XXIX. Quid vero? haec auctoritas, 29
(semper enim de ea dicendum est; quamquam
a me timide modiceque dicetur:) quid, inquam,
haec auctoritas nostra, qui a ceteris coniura-
tionis causis abstinuimus, P. Sullam defendi-
mus, nihil hunc tandem iuvabit? Grave est hoc
dictum fortasse, iudices; grave, si appetimus
aliquid; si, quum ceteri de nobis silent, non
etiam nosmet ipsi tacemus, grave; sed si lae-
dimur, si accusamur, si in invidiam vocamur,
profecto concedetis, iudices, ut nobis liberta-
tem retinere liceat, si minus liceat dignitatem.
81 Accusati sunt omnes uno nomine consulares,
ut iam videatur honoris amplissimi nomen plus
invidiae quam dignitatis afferre. Adfuerunt,

---

valeat. Lamb. coniecit, *valeat haec.* Sed Orellio fuisse potius videtur, *valeat ea.* Matth. verba *vita cuiusque* excidisse putat.

§. 80. *Grave est hoc dictum fortasse, iudices.* Haec verba ex Erfurt. Cod. primus reposuit Gruter. male tamen in eius ed. omissum est alterum illud *grave* ante verba *si app.* idemque omiserunt etiam Graev. Ern. Schuetz. ac Matth.

profecto concedetis. Sic aliq. Codd. Lambin. Graev. Orell. Matth. pro quo ceteri *conceditis.*

§. 81. *omnes uno nomine.* „Sic Lamb. et re„quirit hoc oppositio: *uno nomine.* Quo magis au„tem credam e Cd. petitam esse hanc lect., facit „mira illa Iunt. *Accusati sunt, quaero, num hic „ille? sed omnes uno nomine cons.* Omittunt *omnes* „ceteri.“ Orell.

inquit, Catilinae, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita coniuratio; defendebant amicum, aderant supplici, vitae eius turpitudinem in summis eius periculis non insequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis Catilinae fuit advocatus, improbo homini, at supplici, fortasse audaci, at aliquando amico. Cui quum adfuit post delatam ad eum primam illam coniurationem, indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit illo in iudicio, quum adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset, ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt; sin illa res prima valuit, non inveterata quam recens debuit esse
81 gravior. Sed si tuus parens etiam in illa suspicione periculi sui tamen humanitate adductus advocationem hominis improbissimi sella curuli atque ornamentis et suis et consulatus honestavit, quid est, quamobrem consulares, qui Cati-
82 linae adfuerunt, reprehendantur? At iidem iis, qui ante hunc causam de coniuratione dixerunt, non adfuerunt. Tanto scelere adstrictis hominibus statuerunt nihil a se adiumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque ut de eorum constantia atque animo in rem publicam dicam, quorum tacita gravitas et fides de unoquoque loquitur, neque cuiusquam ornamenta orationis desiderat, potest quisquam dicere unquam meliores, fortio-

res, constantiores consulares fuisse quam iis temporibus et periculis, quibus paene oppressa est res publica? Quis non de communi salute apertissime, quis non fortissime, quis non constantissime sensit? Neque ego praecipue de consularibus disputo: nam haec et hominum ornatissimorum, qui praetores fuerunt, et universi senatus communis est laus, ut constet, post hominum memoriam nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rem publicam, plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset ad testandam omnium memoriam, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate incubuerit ad rem publicam conservandam.

83 Cap. XXX. Sed quid? ego, qui Catilinam 30
non laudavi, qui reo Catilinae consul non adfui, qui testimonium de coniuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a sanitate, adeo oblitus constantiae meae, adeo immemor rerum a me gestarum esse videor, ut, quum consul bellum gesserim cum coniuratis, nunc eorum ducem servare cupiam, et in animum inducam, cuius nuper ferrum retuderim flam-

---

§. 82. *ad testandam omnium memoriam.* Sic scripsi cum Matth. ex Cod. Erfurt. (vid. Wunder. Var. Lect. pag. LXXVII.) pro *attestantem mem. omn.* vel *attestante memoria omn.* Et *ad testandam memoriam omn.* iam Lamb. emendaverat.

§. 83. *servare cupiam.* Venet. Lambin. Ern. *conservare cupiam.*

mamque restinxerim, eiusdem nunc causam vitamque defendere? Si mediusfidius, iudices, non me ipsa res publica, meis laboribus et periculis conservata, ad gravitatem animi et constantiam sua dignitate revocaret, tamen hoc natura est insitum, ut, quem timueris, quicum de vita fortunisque contenderis, cuius ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed quum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis, quum, quoties quisquam est in hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventae salutis, ego sim tam demens, ego committam, ut ea, quae pro salute omnium gessi, casu magis et felicitate a me quam virtute et consilio gesta esse videan-
84 tur? Quid ergo? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, ut quia tu defenderis, innocens iudicetur? Ego vero, iudices, non modo nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet, sed etiam si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. Non in ea re publica versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt exstincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego mihi plus appetere coner quam quantum omnes
85 inimici invidique patiantur. Grave esse videretur, eum, qui investigarit coniurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato

---

in hoc scelere convictus. Lamb. praepositionem omisit. Cf. Matth.

supplicationem decreverit, dicere in iudicio non defenderem, si coniurasset. Non dico id, quod grave est; dico illud, quod in his causis coniurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo: Ego ille coniurationis investigator atque ultor certe non defenderem Sullam, si coniurasse arbitrarer. Ego, iudices, de tantis omnium periculis quum quaererem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia; dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius suspicione, nullius literis de P. Sulla rem ullam ad me esse delatam.

86 CAP. XXXI. Quamobrem vos, Dii patrii 31
ac penates, qui huic urbi atque huic imperio praesidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, qui populum Romanum, qui haec tecta atque templa, me consule, vestro numine auxilioque servastis, testor, integro me animo ac libero P. Sullae causam defendere; nullum a me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium defendi ac tegi. Nihil de hoc consul comperi, nihil suspi-
87 catus sum, nihil audivi. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, persolvi patriae, quod debui; reliqua iam a me meae perpetuae consuetudini naturaeque debentur. Tam sum mi-

§. 86. *qui populum Romanum.* Sic Matth. ex Cod. Erf. apud Wunder. l. l. pro vulg. *populumque Rom.*

sericors, iudices, quam vos, tam mitis quam
qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum,
nihil feci nisi coactus; rei publicae praecipi-
tanti subveni; patriam demersam extuli; mise-
ricordia civium adducti tunc fuimus tam vehe-
mentes quam necesse fuit. Salus esset omnium
amissa una nocte, nisi esset severitas illa su-
scepta. Sed ut ad sceleratorum poenam amore
rei publicae sum adductus, sic ad salutem in-
88 nocentium voluntate deducor. Nihil video esse
in hoc P. Sulla, iudices, odio dignum, miseri-
cordia digna multa. Neque enim nunc propul-
sandae calamitatis suae causa supplex ad vos,
iudices, confugit, sed ne qua generi ac nomini
suo nota nefariae turpitudinis inuratur. Nam
ipse quidem si erit vestro iudicio liberatus, quae
habet ornamenta, quae solatia reliquae vitae,
quibus laetari et perfrui possit? Domus erit,
credo, exornata; aperientur maiorum imagines;
ipse ornatum ac vestitum recuperabit. Omnia,
iudices, haec amissa sunt; omnia generis, no-
minis, honoris insignia atque ornamenta unius
iudicii calamitate occiderunt. Sed ne exstin-
ctor patriae, ne proditor, ne hostis appelletur,
ne hanc labem tanti sceleris in familia relin-

§. 88. *occiderunt.* Ed. vet. HSteph. *conciderunt.*
labem tanti sceleris. Sic e Pseudo-Codd. HSteph. et Pith. Lambinus, Ern. Beck. Schuetz. Matth. pro vulg. *labem tanti generis,* quod revocavit Orell. optime explicari posse dicens: „ne labem tam illu-„stri generi (Corneliorum) adspersam liberis suis „*nepotibusque* relinquat.“ Idem confert pro Planc.

quat, id laborat, id metuit; ne denique hic
miser coniurati et conscelerati et proditoris
filius nominetur; huic puero, qui est ei vita
sua multo carior, metuit, cui honoris integros
fructus non sit traditurus, ne aeternam memo-
89riam dedecoris relinquat. Hic vos orat, iudi-
ces, parvus, ut se aliquando, si non integra
fortuna, at afflicta patri suo gratulari sinatis;
huic misero notiora sunt iudiciorum itinera et
fori quam campi et disciplinarum. Non iam
de vita P. Sullae, iudices, sed de sepultura
contenditur. Vita erepta est superiore iudicio;
nunc, ne corpus eiiciatur, laboramus. Quid
enim est huic reliqui, quod eum in vita hac
teneat? aut quid est, quamobrem haec cui-
quam vita videatur?

Cap. XXXII. Nuper is homo fuit in civi- 32
tate P. Sulla, ut nemo ei se neque honore ne-
que gratia nec fortunis anteferret; nunc spo-
liatus omni dignitate, quae erepta sunt non
repetit; quod fortuna in malis reliqui fecit, ut
cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his
necessariis lugere suam calamitatem liceat, id
90sibi ne eripiatis, iudices, vos obtestatur. Te
ipsum iam, Torquate, expletum esse huius
miseriis, par erat; etsi nihil aliud Sullae nisi
consulatum abstulissetis, tamen eo vos conten-
tos esse oportebat: honoris enim contentio vos
ad causam, non inimicitiae deduxerunt. Sed

---

§. 18. ubi sic iungatur generis vestri familiaeque contentio. Ego vero adsentiri non potui.

quum huic omnia cum honore detracta sint, quum in hac fortuna misera ac luctuosissima destitutus sit, quid est, quod expetas amplius? lucisne hanc usuram eripere vis, plenam lacrimarum atque maeroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? libenter reddiderit, adempta ignominia foedissimi criminis. An vero inimicum ut expellas? cuius ex miseriis, si esses crudelissimus, videndo fructum
91 caperes maiorem quam audiendo. O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renuntiatus est! o falsam spem! o volucrem fortunam! o caecam cupiditatem! o praeposteram gratulationem! quam cito illa omnia ex laetitia et voluptate ad luctum et lacrimas reciderunt, ut qui paullo ante consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinae dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic spoliato honore, fama, fortunis, deesse videretur? aut cui novae calamitati locus ullus relictus esset? urget eadem fortuna, quae coepit; reperit novum maerorem; non patitur, hominem calamitosum uno modo afflictum uno in luctu perire.

92 CAP. XXXIII. Sed iam impedior egomet, 33 iudices, dolore animi, ne de huius miseria

---

§. 90. *fortuna misera ac luctuosissima.* Lamb. in marg. ed. 1584. pro *misera* proposuit *miserrima.* Mox idem dat *Lucisne huius usuram.*

§. 91. *ullus relictus esset.* HSteph. Cod. *u. r. esse.* Lamb. *u. r. esse putaretur.* Schuetz. de Ern. suspic. *u. r. erat.* Nulla opus mutatio est.

plura dicam. Vestrae iam sunt partes, iudices; in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam repono; vos, reiectione interposita, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos iudices consedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, a fortuna nobis ad praesidium innocentiae constituti. Ut ego quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, et quae prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi, sic vos severitatem iudiciorum, quae per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate
93 ac misericordia mitigate. Hoc quum impetrare a vobis ipsa causa debet, tum est vestri animi atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita reiectione, devenire convenerit. In quo ego, iudices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in re publica coniuncti sumus, mansuetudine et misericordia vestra falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

---

§. 92. *in homines audacissimos facta est.* Lamb. suspicio non recepta, *in h. a. facta sunt.* Et „mire „sane dicitur *severitas facta* pro *adhibita.*" Orell.

§. 93. *quoniam in re publica.* Sic Orell. cum Codd. plerisq. et Edd. ante Gruter. Lall. *quoniam in rebus* Oxon. tres, Gruter. Graev. Ernest. Beck. Schuetz. ac Matth.

TYPIS DESCRIPSIT I. B. HIRSCHFELD